

Konya'nın Günümüze Ulaşamayan Selçuklu Mescitleri*

Muhammet ARSLAN**

ÖZ

1073 yılında Bizans hâkimiyetinden çıkıp Türk-İslâm medeniyetiyle tanışan Konya, 1097 yılında Anadolu Selçuklu Devleti'nin başkenti olmuş ve bu unvanını 235 yıl boyunca sürdürmüştür. Bu dönem Konya'nın imâr açısından yeterince şenlendirilmesine sebep olmuştur. Bu nedenle Konya'nın her sokağında Selçuklu özgününe ait cami, mescit, medrese ve türbe gibi bir yapı kimliği bulabilirsiniz. Bu eserlerin birçoğunun plan, mimari ve süsleme özellikleriyle anıtsal özellikler göstermesi ise Konya'nın başkentliğine yapılan bir vurgu olarak görülmelidir. Hiç şüphesiz, Konya'daki Selçuklu devrinde inşa edilmiş yüzlerce eserin önemli bir bölümünü mescitler oluşturmaktadır. Söz konusu bu eserlerin bir kısmı günümüze kadar ulaşabilmiş, geçirdikleri onarımlarla yenilenmiş ve “ömürü uzun” olmuşlardır. Bir kısmı da maalesef başta yerel kurumlar tarafından bilinçli ve bilinçsiz bir şekilde yıkıma uğrayarak belki bir kitabe, bir çini parçası olarak müze teşhirlerinde hatırasını yaşatmakta; belki de sadece bir arşiv kaydında karşımıza çıkmaktadırlar. İşte bu makalede, çağdaş ve güncel kaynaklar ile sadece kitabeleri veyahut eski bir fotoğrafıyla tespit edilebilen Konya'daki Selçuklu mescitleri ele alınmıştır. Konya'nın Selçuklu'ya ait her sokağında bir o kadar nezaketi ve bir o kadar da anıtsal özellikler gösteren bu mescitlerin bazen yol açma bahanesiyle yıkıldıklarını bilmek acı vermekle birlikte, günümüzün hem mevzuat hem de daha bilinçli insan altyapısıyla karşılaştırıldığında umut vermektedir.

Anahtar Kelimeler: Anadolu Selçuklu, Selçuklu Mimarisi, Mescit, Konya, Akşehir.

The Seljuks Masjids of Konya That Couldn't Reach Today

ABSTRACT

Konya, which came out of Byzantine rule in 1073 and met with the Turkish-Islamic civilization, became the capital of the Anatolian Seljuk State in 1097 and maintained this title for 235 years. This period caused Konya to be entertained enough in terms of development. For this reason, you can find a building identity such as a mosque, masjid, madrasah and tomb belonging to the original Seljuk in every street of Konya. The fact that many of these works show monumental features with their plan, architecture and decoration features should be seen as an emphasis on the capital of Konya.

Undoubtedly, masjids constitute an important part of hundreds of works built during the Seljuk period in Konya. Some of these works have survived until today, they have been renewed with the repairs they have undergone and have a “long life”. Some of them, unfortunately, were destroyed consciously and unconsciously by local institutions, perhaps as an inscription or a piece of tile, and they keep their memory alive in museum displays; perhaps they only appear in an archive record. Here, in this article, Seljuk masjids in Konya, which can only be identified with their inscriptions or an old photograph, are discussed with contemporary and current sources. It is painful to know that these masjids, which have such a gentle and monumental characteristics in every street of Konya, which belong to the Seljuks, were sometimes demolished on the pretext of opening a road, but gives hope when compared with both the current legislation and the more conscious human infrastructure.

Keywords: Anatolian Seljuk, Architecture of Seljuk, Masjid, Konya, Akşehir.

1. Giriş

Anadolu Selçuklu Devleti'nin kadim payitahtı Konya, 1097 yılında İznik'in Bizans'a bırakılmasıyla başşehir olmuş ve ilerleyen süreçte I. İzzeddin Keykavus ve I. Alaaddin Keykubat ile en canlı dönemlerine kavuşmuştur (Önge, 1988; Baykara, 2002; Erdemir & Yavuzylmaz, 2010). Bu dönemde “dârülmülk” unvanıyla anılmış (Baykara, 2002, s. 183), 1243 yılındaki büyük Köseadağ bozgunuyla Orta Anadolu'ya erişen Moğolların tahakkümünde bile bu canlılığını devam ettirebilmiştir; ta ki 14. yüzyıl başlarındaki Karamanoğulları hâkimiyetine kadar.

11. yüzyıl sonlarındaki Selçuklu fethinde sadece Alaaddin Tepesi'ni çevreleyen surların içinde kalan şehir, özellikle I. Alaaddin Keykubat devrinde inşa edilen ikinci dış surlar ile genişlemiş ve sonucunda kentin imarına yansıyan büyük mimari atılımlara sahne olmuştur. Hiç şüphesiz, bu mimari gelişimin en önemli yapı tiplerini de mahalle aralarına inşa edilen mescitler oluşturmıştır. Öyle ki, Konya il merkezi ve ilçelerinde tespit edilebilen mescit sayısı 50'dir (Arslan, 2017, s. 2623). Bu durum Anadolu'daki tüm Selçuklu mescitleri içerisindeki %37'lik bir dilimi kapsamaktadır. Selçuklunun hükmettiği tüm Anadolu

* Bu makale, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı Türk-İslâm Sanatları Bilim Dalı'nda Prof. Dr. Hüseyin YURTTAŞ danışmanlığında hazırlanan “Anadolu'da Selçuklu Çağı Cami ve Mescit Mimarisi (Plan-Mimari-Süsleme)” adlı Doktora tezinden üretilmiştir (Arslan, 2017). Bu vesile ile danışman hocam Sayın Prof. Dr. Hüseyin YURTTAŞ'a teşekkürlerimi sunarım.

** Dr. Öğr. Üyesi, Kafkas Üniversitesi, muhammetarslan25@gmail.com

Makalenin Gönderim Tarihi: 08.11.2020; Makalenin Kabul Tarihi: 15.02.2021

toprakları göz önüne alındığında; ülkenin ¼'ünden daha fazla bir mescit inşâsına sahne olması, Konya'nın "payitah" oluşunun bir değeri olarak görülmelidir.

Genellikle kübik bir kare mekân, onun üzerini örten tuğla malzemeden tromp geçişlere sahip bir kubbe ve önlerinde de basit bir ön giriş mekânından ibaret olan (Katoğlu, 1967; Karpuz, 2002a) Konya'nın Selçuklu mescitlerinin birçoğu onarımlarla da olsa günümüze ulaşabilmeyi başarmıştır¹. Ancak bir kısmı ise çeşitli nedenlerle kaybolmuş veyahut yıkılmış, bir kısmı tamamen yenilenmiş ve bir kısmı da sadece bir kitabe veya bir mihrap nişi ile hatırasını günümüze kadar ulaştırabilmiştir.

2. Katalog

2.1. Bakırcı Yusuf Bey Mescidi (12. yüzyıl ikinci yarısı)

Konya şehir surlarının dışında, bugün için mevcut olmayan Bakırcı Yusuf Mahallesi'nde olduğu tahmin edilen mescidin varlığından 598/1201-1202 tarihli Şemseddin Altunaba vakfiyesinden haberdar olmaktadır (Turan, 1947; Durukan, 1997; Yıldırım, 1999; Akşit, 2014). Vakıfların sınırları belirlenirken bahsedilen mescidin kesin inşâ tarihi bilinmez. Ancak vakfiyede geçmiş olması, yapının 1201-02 yılında var olduğunu göstermektedir. Muhtemelen 12. yüzyıl ikinci yarısının eseri olmalıdır.

Mescidin bânisi bilinmemektedir. İsminden hareketle Bakırcı Süleyman oğlu Yusuf Bey olduğu tahmin edilse de Yusuf Bey'in tarihi kimliği bilinmediğinden kesin bir yargıya varmak zordur.

Günümüze ulaşamadığından nasıl bir plan ve mimari özelliğe sahip olduğu bilinmez, ancak Konya'nın klasik Selçuklu mescitlerinde olduğu gibi kubbe ile örtülü kare mekânlı bir plana sahip olduğunu düşünmek mümkündür.

2.2. Hacı İsa Mescidi (12. yüzyıl ikinci yarısı)

Konya'nın merkez Selçuklu ilçesi, Hamidiye Mahallesi'ndeki Alaaddin Tepesi'nde bulunmaktaydı (Yıldırım, 1999, s. 276). Şemseddin Altunaba vakfiyesinde burası "El-Hac İsa bin Mahmud üş-Şarabiy'üs-Sultani Mahallesi" olarak tanımlanmaktadır (Baykara, 1985, s. 49).

598/1201-1202 tarihli Şemseddin Altunaba vakfiyesinde, vakıfların sınırları bahsedilirken öğrendiğimiz (Turan, 1947; Durukan, 1997; Yıldırım, 1999; Akşit, 2014) mescidin kesin inşâ tarihi bilinmez. Vakfiyede zikredilmesi nedeniyle 12. yüzyıl ikinci yarısına tarihlenmelidir. Bânisinin, mescidin isminden hareketle bugünkü bilgilerimizle tanıyamadığımız Hacı İsa adında birisi olduğu tahmin edilmektedir.

Plan ve mimari özellikleri bilinmemekle birlikte, Konya'nın klasik Selçuklu mescitlerinde olduğu gibi tek kubbeye örtülü kare mekânlı bir yapı olduğu düşünülmektedir.

2.3. Hoca Yusuf (Kuyumcu Hoca Yusuf) Mescidi (12. yüzyıl ikinci yarısı)

Konya şehir surlarının dışında, merkez Meram ilçesi Şükran Mahallesi'nde, Mevlana Caddesi üzerindeki Emir Pervane Sokak civarında, İplikçi Camii'nin yakınlarında bulunmaktaydı (Turan, 1947; Durukan, 1997).

Bakırcı Yusuf Bey ve Hacı İsa Mescitlerinde olduğu gibi, bunun da varlığını 598/1201-1202 tarihli Şemseddin Altunaba vakfiyesinden öğrenmekteyiz (Turan, 1947; Durukan, 1997; Yıldırım, 1999). Buradan hareketle 12. yüzyılın ikinci yarısında, Salim oğlu Kuyumcu Hoca Yusuf adında birisi tarafından inşâ edildiği düşünülmektedir.

¹ Konya'daki günümüze ulaşabilen Anadolu Selçuklu devri mescitleri şunlardır: Hoca Hasan Mescidi (12. yüzyıl dördüncü çeyreği), İç Karaaslan Mescidi (13. yüzyıl başları), Akşehir Hacı Hamza Mescidi (13. yüzyıl birinci yarısı), Akşehir Kileci Mescidi (13. yüzyıl birinci yarısı), Terceman (Tercüman) Mescidi (13. yüzyıl birinci yarısı), Hatuniye (Devlet Hatun) Mescidi (1213-14), Hacı Ferruh (Taş-Akçe Gizlenmez) Mescidi (1215), Beşare Bey (Ferhuniye) Mescidi (1219), Erdemşah (Kale-i Cerp) Mescidi (1220), Şekerfuruş Mescidi (1220), Akşehir Altunkalem Mescidi (1223), Akşehir Ferruh Şah Mescidi (1224), Hoca Ahmet Fakih Mescidi (13. yüzyıl birinci çeyreği), Akşehir Güdük Minare Mescidi (1227), Akşehir Küçük Ayasofya Mescidi (1236), Karatay Mescidi (1248), Abdülaziz Mescidi (13. yüzyıl ortaları), Beyhekim Mescidi (13. yüzyıl ikinci yarısı), Sırçalı Mescit (13. yüzyıl ikinci yarısı), Tahir ile Zühre (Sahip Ata) Mescidi (13. yüzyıl ikinci yarısı), Abdülmümin (Megaribe) Mescidi (1275-Onarım), Şeyh Alaman Mescidi (1288), Aksinne Mescidi (13. yüzyıl), Akşehir Hıdırlık Mescidi (13. yüzyıl), Akşehir Kızılca Mescit (13. yüzyıl), Akşehir Tahtakale Mescidi (13. yüzyıl), Bulgur Tekkesi Mescidi (13. yüzyıl), Cemal Ali Dede Mescidi (13. yüzyıl), Sakahane Mescidi (13. yüzyıl), Zenburi Mescidi (13. yüzyıl), Zevle Sultan Mescidi (13. yüzyıl) ve Akşehir Kalaycı Mescidi (13. yüzyıl sonları-14. yüzyıl başları) (Arslan, 2017, s. 2628-2631).

Günümüze ulaşamadığından plan ve mimarisi bilinmez, ancak tek kubbeyle örtülü klasik Konya mescitleri tipinde olduğu tahmin edilebilir.

2.4. Hacı Budak Mescidi (12. yüzyıl sonları-13. yüzyıl başları)

Konya'nın Ereğli ilçesinde bulunan mescitten 615/1218 tarihinde I. İzzeddin Keykavus tarafından düzenlenen Sivas'taki darüşşifaya ait vakfiyeden haberdar olmaktadır (Yinanç, 1991; Akşit, 2014). Bundan dolayı 12. yüzyıl sonları veya 13. yüzyıl başlarında yaptırılmış olabileceği ve bânisinin de Hacı Budak olduğu düşünülmektedir. Mescidin ne zaman ortadan kaybolduğu bilinmemekle birlikte nasıl bir plan ve mimariye sahip olduğu da bilinmemektedir.

2.5. Sincari Mescidi (13. yüzyıl başları)

Konya'nın merkez Selçuklu ilçesindeki Hamidiye Mahallesi'nde bulunan Alaaddin Camii'nin doğusunda, Sincari Mahallesi olarak bilinen muhitte olduğu ifade edilmektedir (Madran, 1973, s. 180).

Ahmed Eflâkî'nin anlatımlarından öğrendiğimiz (Eflâkî, 1973; Madran, 1973, Yıldırım, 1999) Sincari Mescidi'nin kesin inşâ tarihi ve bânisi bilinmemektedir. Eflâkî'nin, Seyyid Burhâneddin (Seyyid Burhânüddîn Hüseyin Muhakkık-ı Tirmizi)'e atfederek anlattığı bir olaydan (Ceyhan, 2009; Konyalı, 2007; Kozan, 2013) yola çıkarak 13. yüzyıl başlarında yaptırılmış olabileceği tahmin edilmektedir. İbrahim Hakkı Konyalı, bânisinin Ahmed bin Esad Sincari olabileceğini tahmin eder (Konyalı, 2007, s. 346).

Mescidin tarih içerisinde geçirdiği onarımlar ve son olarak ne zaman ortadan kalktığı hakkında herhangi bir bilgi yoktur. Günümüze ulaşamayan mescidin nasıl bir plan ve mimari görünümüne sahip olduğu bilinmemektedir. Ancak klasik Konya Selçuklu mescitlerinde olduğu gibi kare mekânlı ve kubbeyle örtülü bir yapı olduğu tahmin edilebilir.

2.6. Kınacı Sokağı (Mihmandar Mahallesi-Mahmud Bey) Mescidi (1207)

Konya'nın merkez Karatay ilçesi Şemsitebrizi Mahallesi'ndeki Kınacı Sokak'ta bulunan mescit, batı cephesindeki kitabesine göre I. Gıyaseddin Keyhüsrev zamanında 604/1207 yılında Yusuf oğlu Mahmud² adlı birisi tarafından yaptırılmıştır (Küçükdağ & Arabacı, 1994; Atçeken, 1998; Konyalı, 2007; Karpuz, 2009a).

Mevcut yapının batı cephesinin çatı altında yer alan beş satırlık sülüs hatlı inşâ ve bâni kitabesi şöyledir:

Yazılışı

مسجد امير المومنين على في ايام
السلطان المعظم غياث الدنيا
والدين في شوال سنة اربعة
و ست مائه كمترين بندكان محمود
بن يوسف

Okunuşu

Mescid emirü'l-mü'minin ali fi eyyam
Es-sultan el-muazzam gıyas'ed-dünya
Ve'd-din fi şevval seneti erbâ'
Ve sittemie kemterin-i bendegân Mahmud
Bin Yusuf

Anlamı

Mescit, müminlerin büyük emiri, büyük sultan, din ve dünyanın koruyucusu zamanında altı yüz dört yılı Şevval ayında değersiz kölelerden Yusuf oğlu Mahmut tarafından yaptırıldı.

1942-43 ve 1953 yıllarında (Küçükdağ & Arabacı, 1994; Atçeken, 1998; Konyalı, 2007; Karpuz, 2009a) mahalle sakinleri tarafından yapılan onarımlarla şekil değiştiren yapının özgün Selçuklu plan ve mimarisi bilinmez. Günümüzdeki haliyle kuzey-güney doğrultuda dikdörtgen planlı ve düz tavanlı basit bir mimariye sahiptir (Foto.: 1). İbrahim Hakkı Konyalı, eski mescidin kerpiç bir binadan ibaret olduğunu söyler

² İbrahim Hakkı Konyalı bu kişinin Selçukluların hizmetine giren Dânişmendlilerden Yağıbasan'ın oğlu Muzaffereddin Mahmud olduğunu iddia eder (Konyalı, 2007, s. 296-298).

(Konyalı, 2007, s. 293). Muhtemelen bu tarz da özgün değildir. Yapının bilinmeyen bir tarihteki onarımına ait olmalıdır.

Foto. 1: Kınacı Sokağı (Mihmandar Mahallesi-Mahmud Bey) Mescidi

2.7. Akıncı (Cemaleddin İshak) Mescidi (1210)

Konya'nın merkez Karatay ilçesindeki Şemsitebrizi Mahallesi Vali İzzetbey Caddesi üzerinde, Karatay Medresesi'nin yol aşırı karşısındaki Küçük Karatay (Kemaliye) Medresesi'nin kuzeyinde, bugünkü Selçuk Üniversitesi Rektörlük Binası'nın güneydoğu bahçesinde bulunmaktaydı (Önder, 1993; Küçükdağ & Arabacı, 1994; Atçeken, 1998; Karpuz, 2001; Konyalı, 2007; Karpuz, 2009a).

Günümüze ulaşamayan mescidin varlığından İnce Minare Taş ve Ahşap Eserler Müzesi'nde sergilenen inşâ kitabesinden haberdar oluruz. Bu kitabeye göre mescit, I. Gıyaseddin Keyhüsrev zamanında 607/1210 yılında Emir Ali Oğlu Cemaleddin İshak Bey tarafından yaptırılmıştır (Küçükdağ & Arabacı, 1994; Atçeken, 1998; Yıldırım, 1999; Duran, 2001; Konyalı, 2007; Erdemir, 2009).

Foto. 2: Akıncı (Cemaleddin İshak) Mescidi kitabesi

Üç satırlık sülüs hatlı inşâ kitabesi şöyledir (Duran, 2001, s. 34-35) (Foto.: 2):

Yazılışı

فی دولة السلطان المعظم

غياث الدنيا و الدين ابو الفتح كيخسرو
بن هذا المسجد جمال الدين اسحق بن امير على

Dış Çerçeve Yazısı

في الصفر سنة سبع و ستمائة

Okunuşu

Fi devlet es-sultan el-muazzam
Gıyas'ed-dünya ve'd-din ebu'l-feth Keyhüsrev
Bin haze'l-mescid Cemal'ed-din İshak bin Emir Ali

Dış Çerçeve Yazısı

Fi es-safer seneti seb'â ve sittemie

Anlamı

Bu mescidi büyük sultan, fetihler babası, din ve dünyanın koruyucusu Keyhüsrev'in salatanatı günlerinde, altı yüz yedi yılı Safer ayında Emir Ali oğlu Cemaleddin İshak yaptırdı.

Akıncı Mescidi bir dönem Hıristiyan halk tarafından “ev” olarak kullanılmış (Ünver, 1967, s. 209), 1932 yılında ise Kız Öğretmen Okulu (günümüzde Selçuk Üniversitesi Rektörlük Binası)'nın bahçesinin genişletilmesi nedeniyle bitişiğindeki türbesi ile birlikte Konya Belediyesi tarafından yıktırılmıştır (Önder, 1993; Konyalı, 2007). Mescidin bir de vakfiyesinin olduğu ifade edilmektedir (Atçeken, 1998, s. 39).

Mescidin nasıl bir plan ve mimariye sahip olduğu bilinmez. Ancak İbrahim Hakkı Konyalı'nın çocukluk hatıralarına göre düz toprak dam örtülü bir yapı idi (Konyalı, 2007, s. 216).

2.8. Kapturğa Mahallesi (Begavi) Mescidi (1216)

Kaynakların bildirdiğine göre, Konya'nın merkez Selçuklu ilçesi Beyhekim Mahallesi'ndeki Beyhekim Mescidi'nin batısında idi (Atçeken, 1998; Yıldırım 1999; Konyalı, 2007). İnşâ kitabesinin Osmanlı devrine ait bir çeşmeye nakledildiği ifade edilmesine (Önder, 1993; Konyalı, 2007) rağmen çeşme ve kitabeyi bulamadık. Günümüzde kayıp olan bu kitabeye göre mescit, 613/1216 yılında İmam Begavi (Ebu Muhammed Muhyissünne el-Hüseyn b. Mesud b. Muhammed el-Ferra el-Begavi) (Güngör, 1992, s. 340-341) tarafından yaptırılmıştır (Önder, 1993; Atçeken, 1998; Yıldırım, 1999). Mescidin plan ve mimarisi ile ne zaman yıkıldığı konusunda herhangi bir bilgi yoktur.

2.9. Nadir (Atakent) Köyü Mescidi (Ulu Mescit) (1222)

Konya'nın Akşehir ilçesinin yaklaşık 6-7 km. kadar kuzeybatısında, Konya-Afyonkarahisar karayolu üzerinde bulunan eski adı Nadir/Nidir Köyü olan Atakent Mahallesi'nde bulunmaktaydı. Günümüzde Nadir Köyü'nde Merkez Camii olarak bilinen caminin batı cephesinde yer alan kitabeye göre I. Alaaddin Keykubad zamanında, 619/1222 yılında Zati oğlu Süleyman Bey adlı bir şahıs tarafından, Siryanus adlı bir mimara yaptırılmıştır (Konyalı, 1945; Sönmez, 1995; Demiralp, 1996; Tekinalp, 2006).

Merkez Camii'nin batı cephe duvarında, giriş kapısının sağında altı satırlık sülüs hatlı inşâ ve bâni kitabesi şöyledir (Foto.: 3):

Yazılışı

وان المساجد الله
اتفق عمارة هذا المسجد في ايام دولة
السلطان المعظم علا الدنيا والدين ابو الفتح
كيقباد بن كيخسرو ناصر امير المومنين على يد الفقير المحتاج
الى رحمة الله تعالى سليمان بن زاتي بن محمد
في تريح جمد يلاولى سن تسع عشر و ستمائة عمل ثرياتوس

Okunuşu

Ve inne'l-mesacid Allah
İttefeka imareti haze'l-mescid fi eyyam devleti
Es-sultan el-muazzam ala'üd-dünya ve'd-din Ebu'l Feth
Keykubad bin Keyhüsrev nasır emirü'l-müminin ala yedi'l-fakir el-muhtac
İla rahmetillahi teala Süleyman bin Zati bin Muhammed

Fi tarih cümade'l-ula sene tis'a aşare ve sittemie. Amele Siryanus

Anlamı

Mescitler Allah içindir. Bu mescit mamuresi fetihler babası Keyhüsrev oğlu büyük sultan, din ve dünyanın izzeti Keykubat'ın saltanatı günlerinde Allah'ın rahmetine muhtaç fakir kulu Muhammed oğlu Zati oğlu Süleyman tarafından altı yüz on altı Cuma'del Ula'sında tamamlanmıştır. Siryanus yaptı.

İlk Selçuklu mescidinin nasıl bir plan ve mimari özelliğe sahip olduğu bilinmez. Bugünkü Merkez Camii'nin ilk Selçuklu yapısından hatıra olarak günümüze değişerek mi ulaştığı, yoksa orijinal mescit kitabesinin başka bir Selçuklu yapısından mı buraya nakledildiği ise bilinmemektedir. Mevcut yapı, kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlı ve kible duvarına dikey üç sahınlı, düz tavan örtülüdür. Kayda değer bir mimari ve süsleme özelliği göstermez. Batı cephesinde kitabesi (Foto.: 3), doğu cephesinde ise iki adet bezemeli devşirme taşı vardır (Foto.: 4).

Foto. 3-4: Nadir (Atakent) Köyü Mescidi (Ulu Mescit) kitabesi ve devşirme malzeme

2.10. Araplar Mescidi (1237)

Konya'nın Seydişehir ilçesinde bulunan mescit, Konya İnce Minare Taş ve Ahşap Eserler Müzesi'nde sergilenen kitabesine göre II. Gıyaseddin Keyhüsrev zamanında 635/1237 yılının Muharrem (Ağustos-Eylül) ayında yaptırılmıştır (Erdemir, 2009, s. 122).

Foto. 5: Araplar Mescidi kitabesi

Beş satırlık sülüs hatlı kitabesi şöyledir (Foto.: 5):

Yazılışı

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
 فِي أَيَّامِ دَوْلَةِ السُّلْطَانِ
 الْمَعْظَمِ غِيَّاسِ الدُّنْيَا وَالِدِ ابْنِ الْفَتْحِ
 كَيْخَسْرُو بْنِ كَيْقَبَادِ بْنِ كَيْخَسْرُو قَسِيمِ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ
 فِي تَارِيخِ شَعْرِ مُحْرَمِ سَنَةِ خَمْسٍ وَثَلَاثِ سِتْمَائِهِ

Okunuşu

Bismillahirrahmanirrahim
 Fi eyyam devlet es-sultan
 El-muazzam gıyas'ed-dünya ve'd-din ebu'l-feth
 Keyhüsrev bin Keykubad bin Keyhüsrev kasım emirü'l-mü'minin
 Fi tarih şehri Muharrem seneti hamsin ve selase sittemie

Anlamı

Rahman ve rahim olan Allah'ın adı ile. Dünya ve dinin koruyucusu, müminlerin emirinin yardımcısı, fetihler babası, büyük sultan Keyhüsrev oğlu Keykubad oğlu Keyhüsrev'in saltanatı günlerinde 635 yılı Muharrem ayında.

Eserin ne zaman ortadan kalktığı bilinmemektedir. Günümüzde Seydişehir'in Ulukapı Mahallesi'nde Araplar Camii adıyla anılan yeni bir bina vardır. Belki de söz konusu mescit yıkılınca yerine bu yeni bina inşa edilmiştir.

2.11. Tâcü'l-Vezir (Vezir Tacüddin Ahmed) Mescidi (1239-40)

Konya'nın merkez Selçuklu ilçesi Ferhuniye Mahallesi'ndeki Fuar Alanı'nda bulunan ve mescit, medrese, hanıkâh ile türbeden ibaret (Sözen, 1972; Yıldırım, 1999; Karpuz, 2001; Konyalı, 2007) bir külliye olan yapılar topluluğundan günümüze sadece türbe ulaşabilmiştir (Foto.: 6). Mescidin hangi tarihte ve kim tarafından yaptırıldığı bilinmemektedir. Ancak bir arşiv kaydına göre, külliyenin medresesi II. Gıyaseddin Keyhüsrev zamanında 637/1239-40 yılında Vezir Tacüddin Ahmed tarafından yaptırılmıştır (Kuran, 1969; Önder, 1971; Önder, 1993; Konyalı, 2007). Mescidin de bu tarihlerde diğer külliye birimleriyle birlikte aynı şahıs tarafından yaptırıldığı söylenebilir.

Mescidin ne zaman ortadan kaybolduğu konusunda bir bilgi yoktur. Arşiv belgelerindeki en son kayıt 1052/1642 yılına aittir (Atçeken, 1998, s. 213). Mehmet Önder, mescidin harap durumda olduğunu ve kalıntılarının 1932 yılında kaldırıldığını ifade eder (Önder, 1993, s. 172).

Foto. 6: Tâcü'l-Vezir (Vezir Tacüddin Ahmed) Türbesi

2.12. Nadir (Atakent) Köyü Mescidi (1253)

Konya'nın Akşehir ilçesinin yaklaşık 6-7 km. kadar kuzeybatısında, Konya-Afyonkarahisar karayolu üzerinde bulunan eski adı Nadir/Nidir Köyü olan Atakent Mahallesi'nde bulunmaktaydı.

Günümüze ulaşamayan mescidin varlığından Nadir (Atakent) Köyü'ndeki Çatal Çeşme'ye (Ay Çeşmesi) nakledilen kitabeden haberdar olmaktadır (Foto.: 7). Söz konusu mescit, bu kitabeğe göre II. İzzeddin Keykavus zamanında 651/1253 yılında Yusuf oğlu Ebubekir tarafından yaptırılmıştır (Konyalı, 1945; Demiralp, 1996). Kitabeyi barındıran çeşme günümüzde harç ile sıvanmış durumdadır. Bu işlemde kitabenin de zarar gördüğü anlaşılmaktadır. Yekta Demiralp, çeşmeyi özgün hali ile görmüş ve çeşmede kullanılan devşirme malzemelerin yıkılmış olan camiden getirilmiş olabileceğini ifade etmiştir (Demiralp, 1996, s. 107).

Çatal Çeşme üzerinde bulunan inşâ ve bâni kitabesi Cin Suresi'nin 18. ayeti ile başlamaktadır³. Kitabe şöyledir (Demiralp, 1996, s. 107) (Foto.: 7):

Yazılışı

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ ان المساجد لله فلا تدعوا
مع الله احدا امر في ايام دولة السلطان الاعظم عز الدنيا والدين
ابو الفتح كیکاوس بن كیخسرو قسیم امیر المومنین و صاحبه العبد الضعیف الراجی رحمة
اللطیف ابو الکریم صارم الله ابو بکر بن یوسف غفر الله فی احد خمسين و ستمایه

Okunuşu

Bismillahirrahmanirrahim. Ve inne'l-mesacide li'llahi felâ tedu
Ma'allahi ehaden amere fi eyyam devlet es-sultan el-azam izze'd-dünya ve'd-din
Ebu'l-feth Keykavus bin Keyhüsrev kasım emirü'l-mü'minin ve sahib el-abdu'l-zaif el-raci rahmet
El-latif ebu'l-kerem sarmallah Ebubekir bin Yusuf gafurallah fi ehda hamsin ve sittemie

Anlamı

Rahman ve rahman olan Allah'ın adı ile. Mescitler kuşkusuz Allah'ındır. O halde Allah ile birlikte kimseye yalvarmayın. Bu mescidin yapılmasını müminlerin emirinin ortağı ve arkadaşı, din ve dünyanın izzeti, fetih babası Keyhüsrev oğlu büyük sultan Keykavus'un saltanatı günlerinde, lâtif, Allah'ın rahmetini uman aciz kul, kerem babası, Allah'ın seçi kulu Yusuf oğlu Ebubekir –Allah onu yargılasın- 651 yılında emretti.

Foto. 7: Nadir (Atakent) Köyü Mescidi kitabesi

2.13. Nizameddin Pervâne Mescidi (13. yüzyıl ortaları)

Mescidin varlığından Mustafa Yıldırım'ın anlatımlarından haberdar oluruz (Yıldırım, 1999, s. 275). Mescidin kesin inşâ tarihi bilinmez. Ancak isminden hareketle Selçuklular döneminde pervânelik⁴ ve daha

³ Cin Suresi 18. Ayet: "Mescitler kuşkusuz Allah'ındır. O halde Allah ile birlikte kimseye yalvarmayın".

sonra saltanat naibliği görevinde bulunan Pervâne Nizameddin Hurşid⁵ tarafından 13. yüzyıl ortalarında yaptırılmış olmalıdır.

2.14. Pir Esad Mescidi (13. yüzyıl ortaları)

Konya'nın merkez Karatay ilçesi Akçeşme Mahallesi'nde, Adak Sokak'ta bulunmaktadır. Mescit, tekke, zaviye ve türbeden ibaret bir külliye olan yapılar topluluğundan sadece türbe ve yenilenmiş olarak mescit günümüze gelebilmiştir. Mescidin kesin inşâ tarihi bilinmemekle birlikte türbedeki Selçuklu şeyhlerinden Pir Esad'a ait olan 662/1264 tarihli mezar taşı kitabesinden (Önder, 1971; Atçeken, 1998; Duran, 2001; Konyalı, 2007; Karpuz, 2009a) hareketle 13. yüzyıl ortalarında yaptırılmış olabileceği tahmin edilmektedir. İbrahim Hakkı Konyalı, Vakıflar Genel Müdürlüğü'ndeki bir vakıf kaydından yola çıkarak külliyenin II. Alaaddin Keykubat (1249-1254) zamanında kurulmuş olabileceğini belirtir (Konyalı, 2007, s. 458).

Türbe ve zaviye Karamanoğulları devrinde 844/1440 yılında Musa Paşa adlı birisi tarafından onarılmıştır (Önder, 1971; Atçeken, 1998; Karpuz, 2009a). Mescidin de bu esnada onarıldığı veya yenilendiği düşünülebilir.

Özgün veya onarılmış/yenilenmiş mescidin 1980 yıllarına kadar ayakta kaldığı bilinmektedir (Karpuz, 2002b, s. 460). Günümüzde mescidin yerinde yükselen cami, 1990 yılında Valide Şefika Bahadır adlı birisi tarafından yaptırılmıştır.

Özgün Selçuklu mescidinin nasıl bir plan ve mimariye sahip olduğu bilinmez. İbrahim Hakkı Konyalı'nın 20. yüzyıl ortalarında gördüğü mescit, kerpiç malzemeden düz tavanlı bir yapıydı. Önünde kısa ve bodur devşirme sütunların taşıdığı bir son cemaat yeri vardı (Konyalı, 2007, s. 469). Konyalı'nın tasvir ettiği bu eser özgün olmayıp muhtemelen sonraki dönemlerde geçirdiği kapsamlı değişikliklerin eseri olmalıdır.

2.15. Alevi Sultan (Ulvi Sultan) Mescidi (13. yüzyıl sonları)

Konya'nın merkez Meram ilçesinde, Şükran Mahallesi Vali Muammerbey Caddesi'ndeki Konya Valilik Binası'nın batı bitişiğinde, Şerafeddin Camii'nin yol aşırı güneyindeyken (Karpuz, 2009b, s. 1091), bitişiğindeki türbesi ile birlikte 1924 yılındaki yol genişletme çalışmaları nedeniyle Konya Valiliği ve Belediyesi işbirliği ile yıkılmıştır (Önder, 1993; Önder, 2006; Yıldırım, 1999; Karpuz, 2001; Konyalı, 2007; Şimşir, 2008; Erdemir, 2009). 1953 yılında dönemin Konya Müze Müdürü Mehmet Önder ve Ali Saim Ülgen tarafından kısmi kazılar yapılarak türbeye ait cenazelik katı ortaya çıkarılmış (Önder, 1993, Önder, 2006) ve 2019 yılında rekonstrüksiyon yapılarak türbesiyle birlikte yeniden inşâ edilmiştir (Tomar & Yavuzylmaz, 2019, s. 163-164).

Foto. 8-9: Alevi Sultan (Ulvi Sultan) Mescidi yıkılmadan önceki görünümü (Karpuz, 2009: 2/1091) ve yeniden inşâsı (Erdal Zeki Tomar'dan)

⁴ "Pervânelik" Türk Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi'nde "bazı Ortaçağ Türk-İslâm devletlerinde hüküm, ferman, berat anlamında kullanılan terim ve bu belgeleri hazırlamakla görevli memura verilen unvan" şeklinde tanımlanmaktadır (Kesik, 2007, s. 244).

⁵ Selçuklu devrinde bugüne kadar bilinen "Pervâne" unvanıyla anılan Nizameddin adlı tek kişi İran asıllı Nizameddin Hurşid adındaki devlet adamı olmalıdır. Nizameddin Hurşid muhtemelen II. İzzeddin Keykavus'un pervânesi olarak görev yapmış ve daha sonra 1256 M. yılında Rükneddin IV. Kılıçarslan tarafından saltanat naibliği görevine getirilmiştir. Bu göreve geldikten kısa bir süre sonra Moğollardan Hoca Noyan'ın öldürülmesinden sorumlu tutulmuş ve Baycu tarafından idam edilmiştir (Kesik, 2007; Dudu Kuşçu, 2016).

Mescidin kesin inşâ tarihi bilinmemektedir. Ancak günümüze ulaşan fotoğraflarından anlaşıldığı kadıyla (Foto.: 8-9), plan ve mimari özelliklerinden dolayı 13. yüzyıl sonlarında inşâ edildiği genel olarak kabul edilmektedir (Önder, 2006; Karpuz, 2001; Şimşir, 2008). 874/1469 tarihli vakfiyesine göre bânisi Alevî oğlu Seyyid Muhammed'dir (Önder, 2006; Konyalı, 2007; Şimşir, 2008). 1122/1710 yılında onarım görmüştür (Atçeken, 1998).

Mescidin günümüze ulaşabilen tek fotoğrafından kare mekânlı ve tek kubbe ile örtülü olduğu anlaşılmaktadır. Duvarlarının moloz taş üstüne tuğla kaplamalı, kubbesinin de tuğla malzemeden olduğu görülmektedir. Kubbe üzerinde yine tuğladan çıkıntılar vardır. Güney bitişiğinde piramidal külahlı türbesi bulunur.

Yapıdan tek hatıra olarak özgün şekilde günümüze ulaşan mihrabı 1924 yılındaki yıkımda akıl edilerek kurtarılmış ve önce Konya Sultanî Müzesi'ne, 1926 yılında da Konya Müzesi'ne nakledilmiştir (Önder, 2006; Şimşir, 2008; Erdemir, 2009). İnce Minare Taş ve Ahşap Eserler Müzesi'nde sergilenmekteyken, 2019 yılındaki yeniden inşâ esnasında mescide taşınmıştır (Tomar & Yavuzylmaz, 2019, s. 163-164). Mihrap nişi, dikdörtgen çerçeve içerisinde mukarnas kavsaralı ve iki ayrı bölüm halindedir (Foto.: 10-11). Üstteki ilk süsleme panosu sütunce başlıklarına kadar inmektedir. En dışta eseri üç yönden "U" şeklinde kuşatan ve Âl-i İmran Suresi 18-19. ayetlerinin yazılı olduğu yazı bordürü görülür⁶. Kavsarası dilimli sivri kemerlidir ve beş sıra mukarnas dizisinden meydana gelir. Son iki sırasında sivri kemer içerisine yerleştirilmiş kabartma bir şamdan motifi vardır. Kavsaranın kemer köşeliği, rumi ve palmetli kıvrık dalların meydana getirdiği dairelerden ibaret bitkisel bir kompozisyona sahiptir. Ayrıca iki köşede birer rozet bulunur. Rozetler, merkezlerinde sekiz köşeli yıldız etrafında sekiz adet yamuk altgen ve aralarda beş kollu yıldızlardan oluşan geometrik düzenlidir.

İkinci bölüm nişin iç kısmını meydana getirir. Burada yüzeysel bir Bursa kemeri içerisinde iki adet şamdan, bir adet kandil motifi yer alır. Kemer köşelikleri ve kemer yüzeyinde yine rumi ve palmetlerden ibaret kıvrık dallı bitkisel bir süsleme bulunur. Niş iki yanda başlıkları zar, altlıkları "U" şekilli burmalı sütunculere sahiptir.

Foto. 10: Alevi Sultan (Ulvi Sultan) Mescidi mihrabının İnce Minare Taş ve Ahşap Eserler Müzesi'ndeki görünümü

Foto. 11: Alevi Sultan (Ulvi Sultan) Mescidi mihrabının yeniden inşâ edilen mescitteki görünümü (Erdal Zeki Tomar'dan)

⁶ Âl-i İmran Suresi 18. ve 19. Ayet: "Allah şahadet eyledi şu gerçeğe ki, başka ilah yok, ancak O vardır. Bütün melekler ve ilim uluları da dosdoğru olarak buna şahittir ki, başka ilah yok, ancak O aziz, O hâkim vardır. Doğrusu Allah katında din, İslâm'dır; o kitap verilenlerin anlaşmazlıkları ise sırf kendilerine ilim geldikten sonra aralarındaki taşkınlık ve ihtirastan dolaydır. Her kim Allah'ın ayetlerini inkâr ederse iyi bilsin ki, Allah hesabı çabuk görendir".

2.16. Kadı Kalemşah Mescidi (13. yüzyıl sonları)

Konya'nın merkez Meram ilçesindeki eski Gazi Alemşah Mahallesi, şimdiki Sahibiata Mahallesi'nde, Alaaddin Tepesi'nin güneyinde bulunmaktaydı (Konyalı, 2007; Uz & Doğan, 2010b). Medrese, zaviye ve mescit birimleri ile bir külliye (Önder, 1971; Uz & Doğan, 2010b; Küçükdağ, 2014) olan yapılar topluluğundan “Kadı Kalemşah” ve “Gazi Alemşah” gibi isimlerle de anılan (Konyalı, 2007, s. 252) mescidin kesin inşâ tarihi bilinmez. Zeyneddin Kadı Kalemşah veya Taceddin Kalemşah adındaki bir Selçuklu ilim ve devlet adamı tarafından 13. yüzyıl sonlarında yaptırılmış olmalıdır⁷.

Mescit, 20. yüzyıl başlarına kadar klasik Selçuklu mescitlerinde olduğu gibi tek kubbeli bir eser olarak ayakta idi (Uz & Doğan, 2010b, s. 228). Ancak muhtemelen Cumhuriyet'in ilk yıllarında büyük çapta yenilenmiştir. Nitekim İbrahim Hakkı Konyalı, binanın yeni olduğunu ve mimari bir kıymetinin olmadığını belirtir (Konyalı, 2007, s. 252). Bu yeni eser de daha önce külliye'nin medresesi yerine yapılmış olan Fahrettin Paşa Parkı'nın 1960'lı yıllarda kaldırılmasıyla yok olmuş olmalıdır (Uz & Doğan, 2010b, s. 228).

2.17. Hacegi Mescidi (13. yüzyıl)

Konya'nın merkez Selçuklu ilçesi Ferhuniye Mahallesi'ndeki Eski Fuar Alanı olarak bilinen Kültür Parkı'nın Abdül Ezel Paşa Caddesi'ne bakan tarafında bulunmaktaydı (Konyalı, 2007; Uz & Doğan, 2010a). Burası Osmanlı arşiv kayıtlarında Binari Mahallesi olarak geçmektedir. Bu nedenle mescit “Pinari Mahallesi Mescidi” adıyla da bilinmektedir (Konyalı, 2007; Uz & Doğan, 2010a).

Mescidin kesin inşâ tarihi bilinmez. Ancak ismini aldığı Hacegi Bey'in Mevlana'nın babası Bahâeddin Veled'in öğrencilerinden olması (Konyalı, 2007; Uz & Doğan, 2010a) sebebiyle 13. yüzyılda inşâ edilmiş olabileceği tahmin edilmektedir. Ne zaman yıkıldığı konusunda herhangi bir bilgi yoktur. İbrahim Hakkı Konyalı'nın yapıyı görmüş olması (Konyalı, 2007, s. 253), eserin 1965 yıllarında var olduğuna delildir. Muhtemelen bu tarihten sonra Eski Fuar Alanı'nın inşâsı esnasında yıkılmış olmalıdır.

Mescidi gören İbrahim Hakkı Konyalı, sanatsal değeri olmayan kerpiç bir eser olduğundan bahseder. Ayrıca özgün mescidin de taş malzemeden kubbeli olabileceğini belirtir (Konyalı, 2007, s. 253).

2.18. Karagu Mescidi (13. yüzyıl)

Mescidin varlığından Mustafa Yıldırım'ın belirttiği bir ifadeden haberdar oluruz (Yıldırım, 1999, s. 275). İnşâ tarihi ve bânisi hakkında hiçbir bilgi bulunmamaktadır.

2.19. Şeyh Osman Rumi Mescidi (13. yüzyıl)

Konya'nın merkez Meram ilçesi Sahibiata Mahallesi'nde, Yavuz Selim Caddesi Ahmet Küçük Armağan Sokak'ta, Şeyh Hasan Rumi Türbesi'nin bitişiğinde bulunmaktadır. Şeyh Hasan Rumi Türbesi, Şeyh Osman Rumi Türbesi, bir zaviye ve bir mescitten ibaret külliye (Atçeken, 1998; Karpuz, 2002b; Konyalı, 2007) topluluğundan günümüze sadece türbeler ile tamamen yenilenen mescit ulaşabilmiştir. Mescidin kesin inşâ tarihi bilinmez. Ancak iki kardeş olan Şeyh Osman ve Şeyh Hasan'ın yaşadığı dönemler dikkate alındığında, 13. yüzyıl içerisinde yaptırılmış olabileceği düşünülür⁸.

Bugünkü görünümüne 1972 yılındaki yeniden inşâsında kavuşan mescit, kareye yakın dikdörtgen bir plandadır. Üstü dört yöne eğimli kırma çatı ile örtülüdür. Sanatsal değeri yoktur.

3. Değerlendirme ve Sonuç

Bu çalışmada günümüze ulaşamayan 19 Selçuklu mescidi tespit edilmiş ve incelenmiştir. Bu mescitlerden Bakırcı Yusuf Bey Mescidi (12. yüzyıl ikinci yarısı), Hacı İsa Mescidi (12. yüzyıl ikinci yarısı)

⁷ Kadı Kalemşah'ın İbn-i Batuta'nın 1300'lerde Konya'ya yaptığı seyahat sırasında kendi Ahi zaviyesinin başında olduğu anlaşılmaktadır. Böylelikle külliye'nin 1300 M. yılından önce inşâ edildiği ortaya çıkmaktadır. Tahmini inşâ tarihi olan 13. yüzyıl sonu ise Konya idaresinin Selçuklular, İlhanlılar ve Karamanoğulları arasında sıkça el değiştirdiği bir dönemdir. Bu nedenle yapının hangi devre ait olduğunu belirlemek oldukça güçtür. Ancak Kadı Kalemşah'ın Ahi lideri olması ve dönemin Ahilerinin Karamanoğulları yönetimini istemedikleri bir gerçektir. Böylelikle geriye Selçuklu ve İlhanlılar kalır. İbrahim Hakkı Konyalı'nın “Selçuk devrinin bir Taceddin Kalemşah'ı vardır” ifadesi ise İlhanlıları saf dışı bırakır. Böylelikle yapının Selçuklu döneminde inşâ edilmiş olabileceği ihtimali kuvvet kazanır (Aykut, 1999; Baykara, 2002; Konyalı, 2007; Aykut, 2014; Küçükdağ, 2014).

⁸ Mehmet Önder ve Haşim Karpuz mescit ve türbelerin 14. yüzyıl Karamanoğulları devri eserleri olduklarını düşünürler (Önder, 1971; Karpuz, 2009a).

ile Hoca Yusuf (Kuyumcu Hoca Yusuf) Mescidi (12. yüzyıl ikinci yarısı) 598/1201-1202 tarihli Şemseddin Altunaba vakfiyesinden; Ereğli'deki Hacı Budak Mescidi (12. yüzyıl sonları-13. yüzyıl başları) ise 615/1218 tarihli I. İzzeddin Keykavus'un Sivas'taki darüşşifaya ait vakfiyesinden tespit edilmiştir. Tâcü'l-Vezir (Vezir Tacüddin Ahmed) Mescidi (1239-40)'ni arşiv kayıtlarından, Sincari Mescidi (13. yüzyıl başları)'ni devrin önemli vakanüvislerinden olan Ahmed Eflâkî'den öğrenmekteyiz.

Arşivlerde bekleyen eski fotoğraflar her zaman araştırmacılar için en önemli belgeler olmuştur. Alevi Sultan (Ulvi Sultan) Mescidi (13. yüzyıl sonları)'ni de eski fotoğraflarından biliriz. Kadı Kalemşah (13. yüzyıl sonları), Hacegi (13. yüzyıl) ve Şeyh Osman Rumi Mescidi (13. yüzyıl)'nden İbrahim Hakkı Konyalı'nın, Nizameddin Pervâne (13. yüzyıl ortaları) ile Karagu Mescidi (13. yüzyıl)'nden ise Mustafa Yıldırım'ın anlatımlarından haberdar olmaktadır.

Kınacı Sokağı (Mihmandar Mahallesi-Mahmud Bey) Mescidi (1207), Akıncı (Cemaleddin İshak) Mescidi (1210), Kapturğa Mahallesi (Begavi) Mescidi (1216), Nadir (Atakent) Köyü Mescidi (Ulu Mescit) (1222), Araplar Mescidi (1237), Nadir (Atakent) Köyü Mescidi (1253) ve Pir Esad Mescidi (13. yüzyıl ortaları)'nin varlıkları ise günümüze ulaşabilen kitabeleriyle sabittir.

3.1. Tarihsel Değerlendirme

Tespit edilen 19 mescit içerisinde, kitabeleri günümüze ulaşmamış olsa da sadece 4'ünün 12. yüzyıl içerisinde yaptırılmış olabileceği tahmin edilmektedir. 13. yüzyıl ise gerek başkent Konya gerekse de taşrada kalan diğer Anadolu kentleri için mimarinin atılım yaptığı bir dönem olarak karşımıza çıkar.

Katalog bölümünde incelenen 19 eser içerisinde 15 mescidin 13. yüzyılda inşa edildiği görülür. Bunlardan Kınacı Sokağı (Mihmandar Mahallesi-Mahmud Bey) Mescidi (1207) ile Akıncı (Cemaleddin İshak) Mescidi (1210) I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in ikinci saltanat yıllarına (1205-1211) denk gelir. Nadir (Atakent) Köyü Mescidi (Ulu Mescit) (1222), I. Alaaddin Keykubat (1220-1236); Araplar Mescidi (1237), II. Gıyaseddin Keyhüsrev (1237-1246); Nadir (Atakent) Köyü Mescidi (1253) ise II. İzzeddin Keykavus'un müşterek saltanatında (1249-1262) inşa edilmiştir. Kitabeleri olmaması sebebiyle diğerlerinin hangi dönemde inşa edildikleri bilinmemektedir.

3.2. Bâniler

Günümüze ulaşamayan Konya mescitleri içerisinde bânisi kesin olarak bilinenlerinin sayısı azdır. Bunlar içerisinde Kınacı Sokağı (Mihmandar Mahallesi-Mahmud Bey) Mescidi (1207)'nin bânisi kitabesine göre Yusuf oğlu Mahmud, Akıncı (Cemaleddin İshak) Mescidi (1210)'nin bânisi kitabesine göre Emir Ali Oğlu Cemaleddin İshak Bey, Kapturğa Mahallesi (Begavi) Mescidi (1216)'nin bânisi kayıp kitabeye göre İmam Begavi (Ebu Muhammed Muhyissünne el-Hüseyin b. Mesud b. Muhammed el-Ferra el-Begavi), Nadir (Atakent) Köyü Mescidi (Ulu Mescit) (1222)'nin bânisi kitabesine göre Zati oğlu Süleyman Bey ve Alevi Sultan (Ulvi Sultan) Mescidi (13. yüzyıl sonları)'nin bânisi ise vakfiyesine göre Alevi oğlu Seyyid Muhammed'dir.

Tâcü'l-Vezir Mescidi (1239-40)'ne ise arşiv kayıtlarından öğrendiğimiz kadarıyla Vezir Tacüddin Ahmed bânilik yapmıştır. Kesin olmamakla birlikte, bânisi bilinmeyen diğer mescitlerin ise adlandırıldıkları isimler tarafından yaptırıldıkları tahmin edilmektedir.

3.3. Sanatçılar

Katalog bölümünde incelenen mescitler içerisinde ismi bilinen tek sanatçı, Nadir (Atakent) Köyü Mescidi (Ulu Mescit) (1222)'nin kitabesine göre Siryanus adlı biridir. Mimar olduğu anlaşılan bu kişinin Müslüman olmadığı tahmin edilmektedir.

3.4. Plan ve Mimari

İncelenen mescitlerin hiçbirisi günümüze ulaşmadığı için bunların nasıl bir plan ve mimari özellikte olduğu bilinmez. Ancak Konya'da inşa edilen diğer Selçuklu mescitleri göz önüne alındığında, bunların kübik bir kare mekân üzerine tromp geçişli (nadiren pandantif veya Türk üçgeni) tek kubbeyle örtülü birer mekândan ibaret oldukları kuvvetle tahmin edilmektedir. Nitekim eski fotoğrafları günümüze ulaşabilen Alevi Sultan (Ulvi Sultan) Mescidi (13. yüzyıl sonları), benzer bir plan şeması ve mimari geleneğe sahiptir.

5. Extended Abstract

Konya, the ancient capital of the Anatolian Seljuk State, became the capital city when Iznik was left to Byzantium in 1097, and the city, which started to develop in this way, reached its liveliest periods with the 1st Izzeddin Kayqavus and the 1st Alaaddin Kayqubat. While entering the 13th century, it started to develop in almost every field in parallel with the political and commercial developments and became the center of both architecture and art with its monumental works, and eventually it was called “capital (darulmulk)” in this period.

While the Mongols were taking the east and middle of Anatolia by storm before reaching the middle of the century; The festivity of Konya's Seljuk architecture continued. This active art and architecture environment in Konya, the capital city, was able to maintain its vitality even in the Mongolian domination, which became more evident with the great Kosedag defeat in 1243; until the rule of Karamanids in the early 14th century.

During the Seljuk conquest at the end of the 11th century, the city, which was only within the walls surrounding the Alaaddin Hill, was enlarged especially with the second outer walls built during the 1st Alaaddin Kayqubat period and as a result, it witnessed great architectural breakthroughs reflected in the development of the city. Monumental works such as Alaaddin Mosque, which was built on a small hill where Konya's first settlement is thought to have taken place, the Sahip Ata Mosque outside the Larende Gate and the Karatay, Thin Minaret and Sircali Madrasa are examples of this great breakthrough.

Undoubtedly, the most important building types of this architectural development are the masjids built between the neighborhoods. So much so that the number of masjids that can be detected in Konya city center and districts is 50. This situation covers 37% of all Seljuk masjids in Anatolia. When all Anatolian lands ruled by the Seljuks are considered; the fact that more than ¼ of the country is built for a masjid should be seen as a value of Konya's being “capital”.

Most of Konya's Seljuk masjids, which are generally composed of a cubic square space, a dome with trumped transitions made of brick material and a simple front entrance space in front of it, have survived to the present day, albeit with repairs. However, some of them were lost or destroyed for various reasons, some of them were completely renovated and some of them were able to survive with only an inscription or a mihrab niche.

In this study, 19 Seljuk masjid that could not survive from Konya were identified and analyzed. We learn some of these masjids from foundation charters. The exact construction dates of the masjids, which are generally mentioned while specifying the boundaries of the foundations are unknown. However, it is possible to determine an approximate date based on the dates when the foundations were issued. In addition, archive records and contemporary sources reveal the existence of unknown masjids. Old photographs waiting in the archives have always been important sources of information for researchers. As a matter of fact, we know the existence of some masjids with these photographs. Some of the masjids identified are only partially concrete, as they can only survive with architectural elements such as inscriptions and mihrabs.

It is estimated that only 4 of the 19 masjid that could not reach today were built in the 12th century. The remaining 15 works must have been built in the 13th century. As a matter of fact, the 13th century has been a period of great architectural breakthroughs for both the capital Konya and other Anatolian cities in the provinces.

Although it is not known exactly who built these buildings, we know who some of the builders are through those whose inscriptions have survived. According to the inscriptions; Mahmud son of Yusuf the founder of Kınacı Street Masjid, Mr. Cemaleddin İshak son of Emir Ali founder of the Akıncı Masjid, Imam Begavi the founder of the Kapturğa District Masjid, Mr. Süleyman son of Zati the founder of Nadir Village Masjid and Sayyid Muhammed son of Alevi the founder of the Alevi Sultan Masjid. As far as we learn from archive records, Vizier Tacuddin Ahmed served as a founder in Taculvizier Masjid.

As an artist, only the architect of one building is known. The architect of the masjid in Nadir Village is named Siryanus according to the inscription. We do not have any information about his identity.

Since none of the masjids examined have survived to the present day, it is not known what kind of plan and architectural features they have. However, considering the other Seljuk masjids built in Konya, it

is strongly predicted that they consisted of spaces covered with a single dome with a trump transition (rarely a pendant or a Turkish triangle) on a cubic square space. As a matter of fact, the Alevi Sultan Masjid, whose old photos have survived to the present day, has a similar plan scheme and architectural tradition.

Kaynakça

- Akşit, A. (2014). Selçuklular Devrinde Kent İskânı ve Mahalleler. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5/1, 67-88.
- Arslan, M. (2017). *Anadolu'da Selçuklu Çağı Cami ve Mescit Mimari (Plan-Mimari-Süsleme)*. Yayımlanmamış doktora tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Erzurum.
- Atçeken, Z. (1998). *Konya'daki Selçuklu Yapılarının Osmanlı Devrinde Bakımı ve Kullanılması*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Aykut, A. S. (2014). İbn Battûta. *Abilik Ansiklopedisi* (C. 2, ss. 14-18). Ankara: Gümrük ve Ticaret Bakanlığı.
- Aykut, A. S. (1999). İbn Battûta. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C. 19, ss. 361-368). İstanbul: TDV Yayınları.
- Baykara, T. (2002). Konya. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C. 26, ss. 182-187). Ankara: TDV Yayınları.
- Baykara, T. (1985). *Türkiye Selçukluları Devrinde Konya*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Ceyhan, S. (2009). Seyyid Burhâneddin. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C. 37, ss. 56-58). Ankara: TDV Yayınları.
- Demiralp, Y. (1996). *Akşehir ve Köylerindeki Türk Anıtları*. Ankara: Kültür Bakanlığı.
- Dudu Kuşçu, A. (2016). Kösedağ Savaşı Sonrasında Moğol İstilâsına Karşı Karamanoğulları'nın Önderlik Ettiği İstiklâl Hareketlerinin Sonuçsuz Kalmasında İranlı Unsurun Rolü. *Cappadocia Journal of History and Social Sciences*, 6, 12-30.
- Duran, R. (2001). *Selçuklu Devri Konya Yapı Kitâbeleri (İnşa ve Ta'mir)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Durukan, A. (1997). Anadolu Selçuklu Sanatı Açısından Vakfiyelerin Önemi. *Vakıflar Dergisi*, 26, 25-44.
- Eflâkî, A. (1973). *Ariflerin Menkıbeleri (Manakib al-Arifin)*. çev. Tahsin Yazıcı. Ankara: Hürriyet Yayınları.
- Erdemir, Y. & Yavuzylmaz, A. (2010). Alâeddin Keykubad'ın Sanat Anlayışı ve Konya'da İnşa Ettiği Mimarlık Eserleri. Y. Küçükdağ & Mustafa Çıpan (Ed.), *II. Ulusal I. Alâeddin Keykubad ve Dönemi Sempozyumu Bildirileri* içinde (s. 129-174). Konya: Konya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü.
- Erdemir, Y. (2009). *İnce Minare Taş ve Ahşap Eserler Müzesi*. Konya: İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları.
- Güngör, M. (1992). Begavî, Ferrâ. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C. 5, ss. 340-341). Ankara: TDV Yayınları.
- Karpuz, H. (2002a). Konya (Mimari). *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C. 26, ss. 189-193). Ankara: TDV Yayınları.
- Karpuz, H. (2002b). Konya'da Selçuklu ve Osmanlı Tarikat Yapıları. M. Denктаş & Y. Özbek & A. Sağıroğlu Arslan (Ed.), *VI. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazı Sonuçları ve Sanat Tarihi Sempozyumu Bildirileri* içinde (s. 457-478). Kayseri: Erciyes Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü.
- Karpuz, H. (2001). Konya'nın Selçuklu Kent Dokusu ve Son Yıllarda Yok Olan Anıtları. *I. Uluslararası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Kongresi Bildirileri* içinde (s. 1-9). Konya: Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Merkezi.
- Karpuz, H. (2009a). *Türk Kültür Varlıkları Envanteri Konya 42*. C. 1, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Karpuz, H. (2009b). *Türk Kültür Varlıkları Envanteri Konya 42*. C. 2, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Katoğlu, M. (1967). 13. Yüzyıl Konyasında Bir Cami Grubunun Plân Tipi ve "Son Cemaat Yeri. *Türk Etnografya Dergisi*, 9, 81-100.
- Kesik, M. (2007). Pervâne. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C. 34, ss. 244). İstanbul: TDV Yayınları.
- Konyalı, İ. H. (2007). *Konya Tarihi*. Konya: Konya Büyükşehir Belediyesi.
- Konyalı, İ. H. (1945). *Nasreddin Hocanın Şebri Akşehir: Tarihî-Turistik Kılavuz*. İstanbul: Numune Matbaası.

- Kozan, A. (2013). Yazılı ve Sözlü Kaynaklara Göre Türkiye Selçukluların Devrinde Kayseri'de Şeyh ve Dervişler. *Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 37/1, 136-166.
- Kuran, A. (1969). *Anadolu Medreseleri*. Ankara: ODTÜ Mimarlık Fakültesi.
- Küçükdağ, Y. & Arabacı, C. (1994). *Selçuklular ve Konya*. Konya: Selçuklu Belediyesi Kültür Yayınları.
- Küçükdağ, Y. (2014). İbn Kalemşah Dergâhı. *Abilik Ansiklopedisi* (2/19, ss. 19). Ankara: Gümrük ve Ticaret Bakanlığı.
- Madran, E. (1973). Âriflerin Menkıbeleri'nde Geçen Yapı İsimleri Üzerine Bir Deneme. *Vakıflar Dergisi*, 10, 175-198.
- Önder, M. (1958, Tıpkı Basım: 2006). Kaybolmuş Eserlerimiz: Konya'da Alevi Sultan Mescidi ve Mihrabı. *Vakıflar Dergisi*, 4, 241-244.
- Önder, M. (1993). Son Yüzyıl İçerisinde Konya'da Yıkılan Selçuklu Eserleri. *Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Merkezi Prof. Dr. Yılmaz Önge Armağanı* (ss. 169-178), Konya: Selçuk Üniversitesi Yayınları.
- Önder, M. (1971). *Mevlâna Şehri Konya (Tarihi Kılavuz)*. Ankara: Konya Turizm Derneği.
- Önge, Y. (1988). Alaaddin Keykubad Döneminde Konya'da İnşa Edilmiş Mimarlık Eserleri. *Selçuk Dergisi Alaaddin Keykubat Özel Sayısı*, 3, 49-60.
- Sönmez, Z. (1995). *Başlangıcından 16. Yüzyula Kadar Anadolu Türk-İslam Mimarisinde Sanatçılar*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Sözen, M. (1972). *Anadolu Medreseleri Selçuklu ve Beylikler Devri*. İstanbul: İTÜ Mimarlık Fakültesi.
- Şimşir, Z. (2008). Konya'da Yıkılan Alevî Sultan Mescidi'nin Mihrabı. *Uluçam Armağanı* (ss. 291-297), Ankara: Van Çevre ve Kültür Derneği.
- Tekinalp, V. M. (2006). Yerel Geleneğin İzleri. *Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygurluğu*, 2 (ss. 45-53).
- Tomar, E. Z. & Yavuzylmaz, A. (2019). Konya Alevî (Ulvi) Sultan Mescit ve Türbesinin Yeniden İnşası. Gülgün Yılmaz-vd. (Ed.), 23. *Uluslararası Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazlı ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu Özet Kitabı* içinde (s. 163-164). Edirne: Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü.
- Turan, O. (1947). Selçuk Devri Vakfiyeleri I-Şemseddin Altun-Aba, Vakfiyesi ve Hayatı. *Belleten*, 11/42, 197-235.
- Uz, M. A. & Doğan, M. (2010a). Alâeddin Tepesi. *Merhaba Gazetesi Akademik Sayfalar Dergisi*, 10/13, 193-195.
- Uz, M. A. & Doğan, M. (2010b). Araboğlu Makası (Mimar Muzaffer Caddesi). *Merhaba Gazetesi Akademik Sayfalar Dergisi*, 10/15, 225-228.
- Ünver, S. (1967). Yetmiş Yıl Önce, Konya. *Belleten*, 31/122, 201-220.
- Yıldırım, M. (1999). Konya'da Erken Dönem Türk İslam Eserlerinden Örnekler. *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 9, 265-285.
- Yinanç, R. (1991). Sivas Abideleri ve Vakıfları. *Vakıflar Dergisi*, 22, 15-44.